

**Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра теорії і практики початкової освіти**

СУЧАСНА ОСВІТА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових і науково-методичних праць

Випуск 2

**Кривий Ріг
2010**

визначається наявністю у нього не лише теоретичних знань і практичного досвіду, а й обов'язково залежить від уміння й бажання успішно виконувати свої основні ролі і функції вчителя.

Висновки. Отже, професійні ролі вчителя початкових класів є важливою умовою результативності його діяльності та процесу соціалізації його особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО – Пресс, 2002. – 640 с.
2. Кондратьев М. В. Взаимосвязь авторитета личности и авторитета роли учителя // Вопросы психологии. – 1987. – № 2. – С. 99-103.
3. Леонтьев Д. А. Очерки психологии личности. – М.: Смысл, 1993.
4. Одаренные дети / Общ. ред. Г. В. Бурменской, В. М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
5. Пискунова Е. В. Подготовка учителя к обеспечению современного качества образования для всех: опыт России / Под ред. проф. Г. А. Бордовского. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – 79с.
6. Семиченко В. А. Психология педагогической деятельности. – К.: Вища шк., 2004. – 335 с.
7. Столина Т. В. Психология личности. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Олійник В. Ф.

*канд. психол. наук, доцент кафедри
теорії і практики початкової освіти КДПУ*

ОСОБИСТІТЬ ЯК САМОРОЗВИВАЛЬНА СИСТЕМА: ГУМАНІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ М. МОНТЕНЯ І СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ

У статті зроблено спробу провести паралель між поглядами французького філософа-гуманіста на формування особистості, здатної до самовизначення і самовираження, і новим підходом до особистості у сучасній педагогіці з позиції особистісно-орієнтованого навчання і виховання.

Ключові слова: гуманістична педагогіка, особистісно-орієнтоване навчання і виховання, саморозвивальна система, індивідуальні особливості, потенційні можливості, самоосвіта, самовираження, самоорганізація, особистісний досвід, суб'єктивність пізнання, діалогічне спілкування, культура взаєморозуміння, свідомість, самосвідомість, совість.

У кінці ХХ століття в роботах А. В. Петровського з'являється новий підхід до формування особистості, а саме: особистість – це саморозвивальна система: людина має величезні можливості подолати свою природну і соціальну обмеженість.

Становлення особистості розглядається А. В. Петровським як самостворення. Педагог не повинен подавляти дитину, інакше вона не буде

відчувати себе особистістю, буде безвольною, пасивною. Педагогічна підтримка, навпроти, викликає активність, креативність. За словами О. В. Бондаревської, суть виховання саме і полягає у створенні умов для вільного саморозвитку особистості, допомозі їй у рішенні життєвих проблем. Звідси, виховання – це соціально зумовлений і педагогічно керований процес задоволення потреб особистості у вільному саморозвитку [2, с. 39–40]. Технологією такого виховання, на думку Х. І. Лійметса, є психологічне супроводження і педагогічна підтримка особистісного образу учня. Це і є технологія гуманістичного особистісно-орієнтованого виховання. Даний метод передбачає: вивчення основних ситуацій із життя дитини, педагогічну інтерпретацію індивідуальних особливостей її особистості, емпатичне прийняття учня таким, який він є, сумісне з ним проектування його подальшого розвитку, пристосування виховних заходів до характеру дитини, залучення її до педагогічних і життєвих подій при рішенні учбових задач. Одночасно навчальний матеріал повинен гарантувати самоосвіту, саморозвиток і самовираження учня. Це, в свою чергу, гарантує в майбутньому житті дитини здатність до самовизначення і самовираження, впевненість в собі, відповідальність [2, с. 43].

С. В. Кульневич зазначає, що основні зусилля педагогів повинні бути спрямовані на організацію інтелектуальної активності внутрішнього джерела самоорганізуючого світогляду особистості. Навчання і виховання є основою гуманістичної взаємодії між вчителем і учнем тільки за умов орієнтирів на сумісну творчість [2, с. 94]. За твердженням О. М. Леонтьєва, змісту як головному результату розумової діяльності неможливо навчити. Він може тільки народитися в кожній окремо взятій свідомості.

Звідси, основні поняття гуманістичної педагогіки: свідомість (творча робота свідомості учня), особистісний досвід, суб'єктивність пізнання, самоорганізація, особистісна творчість, вибір, альтернатива, цінність партнерства, педагогічна підтримка саморозвитку, культура взаєморозуміння і діалогічного спілкування [2, с. 95]. За А. П. Ільковою, діалогічне спілкування дозволяє створити загальне смислове поле і визначити нові цінності і смисл. В діалозі думка виражається не для того, щоб нав'язувати її іншим, а для того, щоб народити нову [2, с. 73].

Таким чином, сутнісною характеристикою особистісно-орієнтованої освіти є створення умов для знаходження кожним учнем смислу свого вчення і життя, набуття досвіду особистісної свідомості, смислотворчості, самоорганізації [2, с.85].

Ж. Т. Литнарівич, аналізуючи зміну пріоритетів у сучасному суспільстві, підкреслює необхідність перегляду освітньої і виховної парадигм. Виникла необхідність у побудові моделі особистості людини, здатної до самовизначення і самовираження, впевненої в собі, відповідальної; особистості, яка в певній мірі володіє оціночною діяльністю, що дає змогу людині все з більшою точністю і об'єктивністю розуміти оточуюче середовище і встановлювати з ним надійний і корисний зв'язок [2, с. 58]. Оціно-

чну грамотність людини неможливо виховати шляхом передачі готових емоцій, готових догм без активізації свідомості і самосвідомості дитини. Механізм цього процесу – розум. Робота розуму ґрунтується не на засвоєному, а на побудованому знанні.

Саме на цих позиціях стояв відомий французький філософ-гуманіст епохи Відродження Мішель де Монтень (1533–1592). Виступаючи проти догматизму і схоластики, він розглядав людину як саму велику цінність. В своїй книзі «Досвіди» він розкриває систему виховання особистості, яка гарантує їй самоосвіту, саморозвиток, самовираження і оціночну грамотність.

Від М. Монтеня нас відділяє майже п'ять століть. Але що змінилося з того часу у підході до пошуку активних методів навчання? «Нам без відпочинку настирливо дзижчать у вуха, – писав М. Монтень, –повідомляючи різноманітні знання, в нас вливають їх, ніби воду в ліжку, і наш обов'язок полягає лише у повторенні того, що ми чули» [1, с. 185]. «Ми беремо на зберігання, – продовжує філософ, – чужі думки і знання в той час, як потрібно зробити їх власними». М. Монтень наводить яскраве порівняння такого засвоєння знань: «Який глузд у тому, щоб набити собі пузо яловичиною, якщо ми не переварюємо її, якщо вона не перетворюється в тканини нашого тіла, якщо не прибавляє нам ваги і сили?» [1, с. 168]. На думку філософа, не можна весь час спиратися на чужі руки, тому що в кінці-кінців обезсилюємо. Шлях до творчості, розуму, мудрості-активне, осмислене засвоєння знань. З цього приводу М. Монтень робить фундаментальний висновок, який не варто було б забувати нашим науковцям: «Якщо можна бути вченим чужою вченістю, то мудрими ми можемо бути лише власною мудрістю» [1, с. 69].

Навчання тільки тоді сприяє розвитку особистості дитини, якщо воно буде спрямоване на конкретну дитину, ґрунтуватися на її індивідуальних особливостях і потенційних можливостях. Здібності дітей не однакові, а відрізняються і за ступенем виявлення, і за своїм характером. І якщо вчителі, як це «завсичай у нас робиться, просвіщають своїх численних учнів, подаючи їм усім один і той же урок і вимагаючи від них однакової поведінки, то немає нічого дивного, що серед величезного натовпу дітей знайдеться лише дві чи три дитини, які будуть мати справжню користь з такого викладання» [1, с. 185].

Саме тому при виборі засобів і шляхів навчання кожної дитини необхідно, за М. Монтенем, особливу увагу звертати на задатки, на те, що «закладено самою природою». Внаслідок помилки у виборі правильного шляху часто-густо вихователі тратають даремно працю і час на «натаскування дітей у тому, що вони не в змозі на належному рівні засвоїти» [1, с. 183].

Проблема індивідуального підходу, за М. Монтенем, не може бути вирішена тільки вчителем, шляхом «нав'язування» дитині своїх поглядів, засобів навчання, навіть коли вчитель вважає, що він діє у відповідності з індивідуальними особливостями дитини. Існує таке філософське поняття, як свобода вибору, можливість вибору. І цю свободу, ми повинні надати учневі.

М. Монтень висловлює побажання вихователям відмовитися від диктату відносно дитини і з самого початку, «узгоджуючи з душевними схильностями дорученої їм дитини, надати їй можливість вільно проявляти ці схильності, пропонуючи їй відчутти смак різних речей, вибирати між ними і розрізнити їх самостійно, іноді вказуючи їй шлях, іноді, навпаки, дозволяючи шукати дорогу їй самій». Будучи прихильником душевного (духовного) розкріпачення дитини, Монтень з жалем говорить про те, що наша душа з дитинства діє під чужим впливом, підкоряючись прикладу і повчанню інших. «Нас до того привчили до помочів (ременів для підтримки), що ми вже не в змозі обходитися без них. Ми втратили нашу свободу і власну силу» [1, с. 186].

Звертаючись до наставників, М. Монтень наголошує на необхідності надавати вихованцям право вибору, право на власну думку, власні погляди: «Нехай наставник заставляє учня як би просіювати через сито все, що йому подобається, і нехай нічого не вдовбує йому в голову, спираючись на свій авторитет». І якщо учневі це буде під силу, нехай він зробить вибір самостійно або, в крайньому разі, залишиться при сумніві: сумніви надають не менше насолоди, ніж знання [1, с. 186].

Якщо в результаті сумнівів вихованець прийме думки Ксенофонта (стар.-грецьк. письменник і історик; 427-348 р. р. до н. е.) або Платона (427- стар.-грецьк. філософ; 348 р. р. до н. е), вони перестануть бути їх власністю, а зробляться також його думками. Необхідно, зазначає М. Монтень, щоб вихованець проникнувся духом стародавніх мислителів, а не зачував їх настанови. І не обов'язково запам'ятовувати, звідки він черпнув ці погляди, головне, щоб він міг зробити їх власними [1, с. 185]. Тому М. Монтень вважав, що наставник (вихователь) не повинен один все вирішувати і тільки один говорити. Наприклад, Сократ (стар.-грецьк. філософ; 470-399 рр. до н. е.), а згодом і Агесилай (Агесилай II, 442-358 рр. до н. е., цар Спарти) заставляли спочатку говорити учнів, а потім вже говорили самі: тим, хто бажає чому-небудь навчитися, частіше всього заважає авторитет тих, хто навчає.

У засвоєння знань М. Монтень велику увагу приділяє процесу мислення дитини, розумінню нею суті навчального матеріалу. Розуміння він пов'язує перш за все, з тим, настільки одержані знання стикаються з практикою, з життям учня, з варіантами можливості застосування цих знань: «Нехай вчитель запитує в учня не тільки слова затвердженого уроку, але і зміст, і саму суть його і судить про користь, яку він (урок) приніс, не за показниками пам'яті свого вихованця, а за його життям. І нехай, пояснюючи що-небудь учневі, він покаже йому це з сотні різних сторін, а учень застосує відносно багатьох різноманітних предметів. Так можна перевірити, чи зрозумів учень, в якій мірі він це засвоїв» [1, с. 185].

Розширюючи і поглиблюючи це положення, М. Монтень, наголошує на необхідності навчати дітей не на слух, а шляхом досвіду, спрямовуючи і формуючи душі дітей не стільки настановленнями і словами, скільки прик-

людьми і справами, «щоб ці якості не були сприйняті їх душею як деякі знання, а стали б її невід'ємними якостями, як би звичкою, щоб вони не відчувались нею набуттям з боку, а були б її природною і невідчуженою власністю». Як бачимо, значне місце у засвоєнні знань і моральних понять М. Монтень відводить інтелектуальним і моральним почуттям вихованця.

Перед педагогами часто виникає питання, чому саме треба навчити дітей, які знання вони повинні засвоїти. Останнім часом спостерігається величезне перевантаження дітей. Створюється враження, що школа готує із усіх учнів в майбутньому академіків. Сучасними навчальними програмами пропонується такий обсяг матеріалу, із якого в своєму житті людина використає як максимум 10 %. З цього приводу М. Монтень наводить приклад Агесилая (царя Спарти; 442-358 рр. до н. е.). Коли Агесилая опитали, чому саме (маються на увазі певні знання) треба навчити дітей, він відповів: «Тому, що їм необхідно буде робити, коли вони стануть дорослими» [1, с. 176]. Не дивно, що таке навчання і виховання в Спарті приносило дивовижні результати.

Однією з необхідних умов для повноцінного життя людини М. Монтень вважав знання з філософії, з допомогою яких формуються погляди особистості, її світогляд. Починати залучати до цих знань необхідно з дитинства, оскільки філософія вчить життю, а дитячий вік потребує цих знань в тій же мірі, як і інші вікові періоди. На жаль, зазначає М. Монтень, «нас вчать жити, коли життя вже пройшло» [1, с. 202].

Як бачимо, погляди М. Монтеня щодо навчання та виховання являють собою певну систему, яка логічно завершується положенням, як треба використовувати свої знання. Саме цій важливій проблемі в сучасній психолого-педагогічній і методичній літературі не приділяється належної уваги. А саме вміння користуватися знаннями і є критерієм засвоєння інформації, показником самостійності і креативності учня.

Виділимо основні ідеї цього положення. Учня необхідно привчати до того, щоб:

- він був бережливим і стриманим у витрачанні знань, які він накопичив;

- не заперечував дурниць і суперечливих вигадок, висловлених в його присутності, тому що вельми нечемно і нелюб'язно відхиляти те, що нам не подобається; хай він буде задоволений виправленням самого себе і не докоряє іншого за те, що йому не по серцю;

- вступав у бесіду або дискусія лише у тому випадку, якщо суперечник гідний цієї боротьби;

- старанно підбирав докази, віддаючи перевагу найсильнішим з них, найбільш точним, а отже і коротким [1, с. 202];

- розумів, що засуджувати щоб то не було як неможливе і хибне, – значить приписувати собі перевагу знати межі волі Господньої і могутності матері нашої природи [1, с. 222].

Але саме головне, за думкою М. Монтеня, необхідно навчити вихованця схилитися перед істиною і складати перед нею зброю [1, с. 191].

Особливе місце в «Досвідах» М. Монтеня (розділ «Про виховання дітей») займають роздуми філософа про суть і мету виховання. Наукам дитину навчають, маючи на увазі виховати з неї не стільки вченого, скільки освічену, інтелігентну людину (з високим рівнем всебічних знань і культури) не ради заробітку, (тому що така мета є низькою), і не для того щоб була дотримана пристойність, а для того щоб людина відчувала себе впевненіше, щоб збагатила і прикрасила себе зсередини. Духовні цінності – ось що мав на увазі М. Монтень. Але реалізувати цю мету виховання може, за думкою М. Монтеня, наставник, людина скоріше з ясною, ніж напханою різними науками головою.

Добре б було, зауважує М. Монтень, якби вихователь мав і те і друге, але все ж «хороші звичаї і розум кращі, ніж гола вченість» [1, с. 184]. Важливо визначити місце дітей в житті, зауважує М. Монтень, посилаючись на Платона, не в залежності від здібностей і положення батьків, а від «здібностей їх душі» [1, с. 201].

Виховуючи дітей, батьки намагаються їх захистити від труднощів, негативних впливів з боку товаришів, вулиці; часто-густо тримають в «тепличких» умовах, не знайомлять з різноманіттям життя. М. Монтень з цього приводу був іншої думки. Він вважав, що треба привчати дитину «до поту і холоду, вітру і пекучому сонцю, нехтувати небезпеку. «Позбавте її зніженості і розбірливості; нехай вона ставиться з байдужістю до того, як вона одягнена, що їсть і що п'є; нехай вона звикає абсолютно до всього» [1, с. 205].

Для того, щоб вихованець в майбутньому зміг знайти собі місце в житті, вільно орієнтуватися в різних обставинах, треба привчати його до способу життя будь-якого кола людей і будь-якого народу, якщо це виявиться необхідним. «Нехай він пристосовується до звичаїв свого часу. Він повинен вміти робити все, без виключення, але любити чинити тільки хороше» [1, с. 207].

Таким чином, вся система навчання і виховання, яку декларує М. Монтень, спрямована на формування особистості, здатної до самовизначення і самовираження, впевненої в собі і відповідальної за свої дії і вчинки.

Реальне гуманне навчання і виховання, за М. Монтенем, можливе лише за умов, які створюють «зовнішнє середовище для виявлення внутрішніх джерел саморозвитку і самоорганізації, а не тільки на основі звичних методів передачі знань і формування досвіду поведінки» [1, с. 94].

Дитина, на думку М. Монтеня, повинна отримувати насолоду від навчання: «Де для дітей користь, там повинно бути для них і задоволення. Коли годуєш дитину, корисні для неї страви треба підсахарювати, а до шкідливих примішувати жовч» [1, с. 206].

Наступні слова М. Монтеня, сказані в XVI столітті, можна представити як пам'ятку для педагогів третього тисячоліття: Навчання і виховання повинно ґрунтуватися на поєднанні суворості і м'якості, а не так, як це

звичайно робиться, коли замість того, щоб заохотити дітей до науки їм подають її як суцільний жах і жорстокість. «Відмовтесь від насилля і примусу; за моєю думкою, немає нічого, що так би нівечило і спотворювало природу з хорошими задатками. Якщо ви хочете, щоб дитина боялася сорому і покарання, не привчайте її до цього» [1, с. 2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Монтень М. Опыты: В 3-х кн. Кн. 1-я и 2-я. – С-Пб: Кристалл, Респекс, 1998. – 960 с.
2. Славянская педагогическая культура: Научно-теоретический журнал Приднестровского НОЦ ЮО РАО, 2002. – № 1.

Марків В. М.

канд. пед. наук, доцент кафедри
теорії і практики початкової освіти КДПУ

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розкриваються основні тенденції, соціально-психологічні механізми та специфіка підготовки фахівців педагогічної сфери діяльності.

Ключові слова: комунікативні компетентність, компетенція, компетентність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі оновлення системи освіти нагальною є необхідність формування нового типу особистості [7]. Відповідальність за виконання цього завдання покладається державою на вчителя, що актуалізує проблему формування його професійних якостей у процесі підготовки у вищому навчальному закладі до майбутньої педагогічної діяльності [5]. Особливого значення надається підготовці фахівця початкової ланки освіти з огляду на специфіку початкової школи, де учнів навчає один вчитель, а значить, від його професійної майстерності, людських якостей значною мірою залежить успіх подальшого розвитку, навчання й виховання майбутнього покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом з'явилася низка наукових праць, присвячених аспектам підготовки вчителів нового покоління. Серед них найбільшої уваги, на нашу думку, заслуговують дослідження О. О. Абдуліної, В. П. Андрущенко, Б. А. Грицюк, Н. Ф. Білокур, В. І. Бондаря, Б. С. Гершунського, Ф. Н. Гоновліна, Н. В. Кузьміної, О. Г. Мороза, О. Я. Савченко, Р. П. Скульського, В. О. Сластьоніна та ін. Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволяє зробити висновок, що незважаючи на значну кількість досліджень з проблеми вузівської підготовки майбутнього спеціаліста початкової школи, формування його професійної комунікативної компетенції з української мови ще потребує окремої уваги.

Існує ряд протиріч між вузівською підготовкою майбутнього учителя і практикою викладання в початковій школі: між підвищенням вимог до